

Sąd nad niezawisłością sędziowską – odpowiedzialność sędziów z perspektywy sprawiedliwości tranzycyjnej

Zarówno w ramach dyskursu prawniczego, jak i w debacie publicznej w Polsce, Unii Europejskiej i na świecie od wielu lat toczy się gorąca dyskusja na temat karnej i administracyjnej (np. lustracja, procesy weryfikacyjne) odpowiedzialności sędziów za ich decyzje podejmowane w państwie autorytarnym bądź w warunkach konfliktu zbrojnego. Przy tym reforma sądownictwa w ramach państwa prawa to temat, który wywołuje kategoryczne, często skrajne opinie.

W rzeczywistości kwestia potencjalnej odpowiedzialności sędziów za sprzeniewierzenie się niezawisłości sędziowskiej nie jest ani sprawą oczywistą, ani nową. W ciągu ostatnich czterdziestu lat w wielu państwach świata miała miejsce diametralna zmiana polityczna, związana z upadkiem niedemokratycznych władz lub zakończeniem konfliktu zbrojnego. W okresie demokratyzacji, czyli przekształcania się państwa ze stanu niestabilności i niesprawiedliwości w zrównoważone państwo oparte o rządy prawa, używa się pewnego zestawu mechanizmów opartych o koncepcję sprawiedliwości, którą określić można mianem sprawiedliwości tranzycyjnej (*transitional justice*). Dokładne cele sprawiedliwości tranzycyjnej będą się różnić w zależności od kontekstu, ale są pewne cechy wspólne: poradzenie sobie z dziedzictwem przeszłości, zadośćuczynienie i uznanie naruszeń czy chęć zapobiegnięcia ich ponownemu wystąpieniu.

Mechanizmy sprawiedliwości tranzycyjnej niosą za sobą element polityczny, przez co wiążą się z ryzykiem wywołania nowych podziałów i konfliktów. Niezwykle zapalnym, ale przy tym koniecznym dla budowy demokratycznego państwa jest mechanizm reformy wymiaru sprawiedliwości i ewentualnego pociągnięcia sędziów do odpowiedzialności. Doniosłość tej kwestii ma swoje źródło w złożoności filozoficznoprawnej debaty dotyczącej rozliczeń w ramach sprawiedliwości tranzycyjnej, ale także w szczególnym statusie sędziów w państwie prawa, które musi gwarantować niezależność sądów i niezawisłość sędziów, także poprzez ich nieusuwalność. Wspomniana zasada niezawisłości wymaga bowiem, aby wszelkie mechanizmy rozliczeń nie były wszczynane pochopnie ani instrumentalnie. Z drugiej jednak strony sędziowie byli często częścią opresyjnego systemu, realizując represyjną politykę pod płaszczykiem prawa. Z tego względu poczucie sprawiedliwości może wymagać usunięcia ich ze stanowiska w celu ochrony praw człowieka i samego wymiaru sprawiedliwości.

Niniejszy projekt ma na celu zbadanie tego aspektu sprawiedliwości tranzycyjnej, który odnosi się do możliwości ponoszenia odpowiedzialności przez sędziów za sprzeniewierzenie się niezawisłości sędziowskiej w okresie przedtranzycyjnym. W szczególności poprzez stworzenie normatywnego modelu rozliczeń, który mógłby mieć zastosowanie do różnego rodzaju tranzycji. W tym celu analizie zostanie poddana obszerna literatura, akty prawne, dokumenty, orzeczenia sądowe oraz studia przypadków (*case studies*). Doprowadzić ma to do zrekonstruowania wspomnianej debaty filozoficznoprawnej, a także dotychczas zastosowanych modeli opisowych rozliczeń sędziów, co ma być podstawą do budowy wspomnianego modelu.

Realizacja projektu nie tylko wzbogaci dyscyplinę sprawiedliwości tranzycyjnej, ale także przyczyni się do przyszłego najefektywniejszego zastosowania mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej w zakresie reformy wymiaru sprawiedliwości i rozliczeń sędziów w państwach, które będą tego potrzebowały. Skonstruowany w ramach projektu model da także odpowiedź na kwestie będące przedmiotem aktualnego dyskursu w Polsce i Unii Europejskiej. Przykładowo w Polsce, reformy sądownictwa, które budzą zasadnicze wątpliwości z perspektywy zasad prawa, często są uzasadniane właśnie argumentami z zakresu sprawiedliwości tranzycyjnej. Niniejszy projekt powinien dać odpowiedź na to, czy z perspektywy sprawiedliwości tranzycyjnej podejmowane przez władze działania (np. reforma Sądu Najwyższego) były dopuszczalne. Z kolei analiza powstającego modelu normatywnego niezawisłości sędziowskiej i odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka będzie pokazywać jaka odpowiedzialność dyscyplinarna jest dopuszczalna w państwie prawa i czy takie same zasady mogą mieć zastosowanie w okresie przemian.